

PORNO POKOLENJE: NOVA POLJSKA DRAMATURGIJA (II)

Roman Pavlovski

PORTRET POKOLENJA

Iako dramaturzi priređuju izlete izvan svog okruženja, koga čini tzv. inteligencija velikog grada, ipak u centru pažnje ostaje njihova generacija. Među autorima je došlo čak do rivalstva oko toga ko će napisati dramu pokolenja. Za takvu titulu kandiduju se najmanje tri dela: *Krunisanje*, *Modelevskog*, *Klatin Grejprutov smešak* i *Valčakovo Putovanje u unutrašnjoj sobe*. Junak prvog je provincijski lekar, čiji brak se raspada. U drugom, glavna ličnost je mladi umetnik koji teži uspehu šokirajućim hepeninzima. U trećem – večiti student, koji nastoji da po svaku cenu zasnuje porodicu. Svi oni pripadaju generaciji, koju su publicisti i sociolozi nekako oko 2000. godine krstili kao "Pokolenje X". Prepoznatljiva crta tog pokolenja je, prema njima, u potrošačkom odnosu prema svetu, bezidejnost i ogorčena situacija na tržištu rada, gde su sva mesta zauzela njihova "starija braća".

Najnovije drame potvrđuju opservacije sociologa i na nemilosrdan način dijagnostiziraju situaciju novog pokolenja Poljaka. S jedne strane, ukazuju na izopačenu potrošnju onih koji su izvojevali pacovsku pobedu, a sa druge – bezidejni, agresivni protest onih koji to nisu uspeli.

Prvoj grupi pripadaju junaci komedije Pavla Jurka, *Porno pokolenje*, bogati, mladi ljudi iz sveta medija, žitelji velikog grada, koji su u postojećem kapitalizmu kao ribe u vodi. Jedan od njih, Džoni, producent je na TV. U stvarnosti njegovo ime je Janek, ali on ne voli kad ga tako zovu. Evo kako on sumira svoj kućni budžet:

DŽONI: (...) Snimio sam dvesta programa za voajere. Zaradio sam na njima dva miliona. Sto hiljada sam zaradio kao glumac, pedeset hiljada je zaradio moj pas. Sve to vreme štedeo sam, jer sam kuću, telefon, hranu uračunavao u programski trošak. Imam na račun dva miliona sto pedeset hiljada. Procent od toga je minimum dvesta hiljada. Mesečno imam najmanje dvadeset hiljada. To mi je, u najmanju ruku, dovoljno. Dve hiljade plaćam stan, hiljadu dajem za telefon, tri hiljade na hranu. Pet stotina zlota za knjige, bioskop i pozorište, drugih petsto za teretanu i solarijum. Hiljadu za uklanjanje suvišnih dlaka, sto na kozmetiku. Na plaćeni seks ode četiri hiljade. Vozaču plaćam dve. Održavanje automobila petsto. Dodatna kozmetika hiljadu. Odeće imam toliko, da mi je dovoljno do kraja života. Na šta još mogu da potrošim?

Džonijev problem je u tome što želi da bude umetnik, ali u stvarnosti, onaj koju je i sam izgradio, nema više mesta za umetnost. Na rezime drame koju je sam napisao, dobio je u pozorištu samo šest minuta. "Čekaju reklame" – objašnjava mu direktor. Druga

junakinja ove drame, Agnes (nekad Agnješka), sanjari o tome da postane "zvezda, model, glumica, presenterka vremenskih prilika, autorka slavnog talk-show-a". Za to vreme piše novinske članke o tome gde se najbolje u gradu može obaviti velika nužda. Sa Kaškom, svojom drugaricom, diskutuje o nedostatku perspektive za mlado pokolenje:

KAŠKA: Ima nas više od šest milijardi. Više živi na zemlji sada, nego ikada pre...

AGNES: Utiče na maštu...

KAŠKA: To znači, da su u ovom trenutku na kugli zemaljskoj, istovremeno vršnjaci Sofokla i Scribe'a, Leonarda da Vincia i Picassa... Svetog Tome i Heideggera...

AGNES: Sranje! Ništa čudno, što za nas nema mesta. Kako se tu probiti? Kako postati slavan?

Jurek se podsmeva problemima takvog okruženja, parodirajući formu brutalne drame. Poljski "japiji" su kod njega karikature svojih evropskih vršnjaka, nedovršeni inteligenti, koji po svaku cenu žele da podražavaju zapadni stil. Za njih je stvarnost tek obilno postavljen sto. Glavni problem je kako sve pojesti a da te posle ne zaboli stomak.

Drugu grupu – isfrustrirane ljude sa dna kapitalističke lestvice predstavlja Pšemislav Vojčešek u scenariju *Pobij sve*. To je savremena verzija *Zajedničkog stana* Unilovskog (Wspólny pokój, Uniłowski), u kom su junaci mladi ljudi, koji žive u iznajmljenom stanu u provincijskom gradu. Zbog karijere u trgovini napustili su studije, pa sada do grla zakopčani u svoja odela crnče od ponoći do svitanja, a da nemaju novca ni za zakup. Eva, sestra jednog od njih, naziva ih "pokolenjem prodavača, koji su dogurali do nigde". Ona je anarhistkinja, do mesta koje obiluje neredima dolazi samo da bi pokazala svoju mržnju prema establišmentu.

Ona je ta studentkinja koja iznosi surovu kritiku pokolenja "Solidarnosti", prema kojoj je scena pijanke službenika državne bezbednosti, koji pevaju pesmu *Janek Višnjevski je pao bežeći od pasa*, Vladislava Pasikovskog, naivna šala.

EVA: Moj grad, to je samo šaka betonskih blokova oko fabrike divana. Idealno mesto da se nađe posao, uda, rode deca i vaspitaju tako da se ne padnu u ruke režimskih svinja.

GŽEGOŽ: Kakve opet svinje?

EVA: Ne znaš? Nedavno se u našoj školi pojavila takva svinja. Jebeni ratnik podzemlja. Bila je neka godišnjica i neko ga je pozvao. Ne znam ko. Sigurno neka kurva iz direkcije. Ne znam da li tuca nju, njenu kćerku, ili možda guzi njenog muža. Kurvin sin u garnituri od Diora. Stajao je u sredini i počeo da razgleda – kao da je izgubio vid pri šapilografu, pa smo mu, možda, prokletstvo, nešto dužni. Stajao je tako u sredini – smrdljiva fabrika govana – i prosio od nas milost. Odlučila sam da uništim toga kurvinog sina, upitala sam ga – kad je već takav junak, koliko je milicajaca raspalio, koliko je svojih garija iščupao iz zatvora? Plašljiva gnjida. Nadam se da je izdahnuo. Jer je sve njihova krivica. Smrt tog dečaka je njihova krivica. Potrebno je pokolenje, koje će ih goniti do mora i potopiti kao pacove. Neće to biti pokolenje prodavaca.

Vojčišek je napisao taj scenario kad je imao 25 godina. Danas ga smatra "naivnim, pretencioznim manifestom". Ipak, *Pobij sve* ostaje dokument viđenja koje ima sve veći broj mladih ljudi u Poljskoj danas. Većina njih odgovornost za svoju dramatičnu situaciju prebacuje na političke elite, naročito na ljude koji su se u prethodnom sistemu borili za slobodu. Sada njihovi sinovi plaćaju za tu izvojevanu slobodu preslane račune.

Između konzumenata i frustriranih postoji još jedna, treća grupa, neprimećena od strane medija, a ipak najbrojnija. To su školovani mladi ljudi (između dvadeset i trideset godina), koji tek stupaju u svet odraslih, nastoje da se osamostale, pronađu posao, stan, zasnju porodicu. Njihov problem nije samo opstati na tržištu, već i izgradnja emocionalnih veza među bliskim osobama. Takav je Koža, junak *Putovanja u unutrašnjost sobe*, koji iznajmljuje stan i traži posao, kako bi zadržao uz sebe svoju devojkicu. O potrazi za životnim partnerom najviše govori jedna od zrelijih drama ovog pokolenja – *Krunisanje*. Junak, tridesetogodišnji lekar iz provincijskog gradića, posle pet godina braka otkriva da je njegov život čulna praznina – živi sa ženom koju ne voli. U želji da to promeni, vara ženu, ulazi u veze sa devojkama koje slučajno susreće, koje pak ne žele ozbiljniju vezu sa njim. Na kraju ostaje sam sa Kraljem, koji u drami ima ulogu njegovog unutrašnjeg glasa i koji sa ironijom komentariše njegovu situaciju:

KRALJ: Ostao si sam... Sa sobom... Najzad. Imaćemo više vremena za sebe. Moraćemo se zavoleti. Inače ćemo stradati. Počinje pravi život...

Postoji još jedna karakteristika pokolenja, koju su zanemarili publicisti. To je problem identiteta i strah od preuzimanja odgovornosti za svoj život. "Imam trideset godina i još uvek ne znam ko sam. Ne znam, čak, ni ko bih hteo da budem. Ništa o sebi ne znam" – govori Maček u *Krunisanju*. Koža, trideset dvogodišnji junak *Putovanja u unutrašnjost sobe*, nije u stanju da započne samostalan život, pa se zatvara u nemušost svog iznajmljenog stana. Pohode ga jedino vizije njegovih roditelja, kojima se žali na svet:

KOŽA: Mamatata, žao mi je, oduvek ste želeli da izrastem u nekog tamo, napolju... A ja sam nekako izrastao, izrastao prema unutra, i sve mi se nekako tako dešava, mamatata, nekako nerealistički, pa ne uspevam normalno ni da razgovaram, niti da se smejem, pa ni da budem naivno, spoljašnje stvorenje. Oprostite mi, mamatata.

Obojica: i Koža i Maček, imaju nešto od junaka Kartoteke Tadeuša Ruževića, koji je kao i oni bežao od stvarnosti u krevet. Problem je u tome, što su njihove kartoteke još uvek prazne, oni nisu preživljavali okupaciju, kao njihovi dedovi, a nisu bili ni u opoziciji kao pokolenje njihovih očeva. I, na kraju, ničim ne ukazuju na to da će se njihove puste kartoteke u budućnosti ispuniti novim karticama.

Nihilizam nasuprot hrišćanstvu

U Varšavi je, 2002. godine, bilo javno čitanje debitantskog komada Roberta Bolesto pod nazivom *Ubiti Bonda*, koji je neka vrsta parafraze *Čekajući Godoa* Semuela Becketta. Akcija komada odvija se u hotelskoj sobi, a junaci su mladi ljudi, fascinirani filmovima akcije. Povezanost sa teatrom apsurdna nije slučajna: Beckett je opisivao svet posle ratnih krvoprolića, u kojim čovek bezuspešno čeka na neprisutnog Boga. Bolesto je izvršio zamenu: umesto na Godoa, njegovi junaci čekaju Džemsa Bonda, koga nameravaju da ubiju. Neprisutnog Boga zamenio je neprisutni idol masovne kulture – teško je pronaći više smrvljenu dijagnozu svakodnevice.

O nihilizmu je pisano već u prethodnoj dekadi, ali je ta reč sada rezervisana za mlade prestupnike, koji su u haosu transformacije izgubili osećaj za vrednosti. O tome govori najpoznatija savremena drama 90-ih, *Mlada smrt*, Gžegoža Navrockog (Młoda śmierć, Nawrocki), zasnovana na autentičnoj priči maloletnih ubica bez motiva, koji su ubijali

zbog zabave. Današnja dijagnoza je još gora, nego pre deset godina: nihilizam se raširio na sve slojeve društva, bez obzira na godine, obrazovanje i poreklo.

Pavel Jurek ga opisuje u *Porno pokolenju* kao primer beneficija poljskog privrednog čuda, mladih, školovanih i bogatih ljudi iz velikog grada, koji svoju dosadu ispunjavaju seksom i drogama. Jedna od junakinja, Kaška, regularno ubija svoju novorođenu decu, a leševe čuva u zamrzivaču, pošto još uvek, kako tumači, "nije spremna da bude majka".

Jan Klata predstavlja deficit vrednosti na primeru umetničkog okruženja: u *Grejpru-tovom smešku* nastupa lik obeležen simbolom & (AND), multimedijalni umetnik, čiji je najveći uspeh velika nužda u poljskom paviljonu na Bijenalu u Veneciji. Umetnik tumači da je na taj način hteo da se "posere na celo postkapitalističko društvo", što mu, pak, nije smetalo da prodaje svoje "skulpture" za velike pare. AND nije samo reprezetant šokirajuće pojave u savremenoj umetnosti, koja ruši društvene i religijske tabue, nego, pre svega, vešt igrač na tržištu. U želji da podigne cenu svojim delima, fingira sopstvenu smrt, jer dobro zna da je dobar umetnik samo mrtav umetnik.

Dramaturzi se ne zadržavaju na onom što se dešava sa vrednostima danas, nastoje takođe da predoče svet budućnosti, iz kog je izbrisan Dekalog (deset božjih zapovesti). Takvu zastrašujuću viziju ima drugi komad Mođelevskog, *Ubij me*: dopuštena je eutanazija, u specijalnim centrima na intervenciju čekaju pacijenti, ali nisu to samo stari ljudi, kao ni oni koji pate od neizlečivih bolesti. Većinu čine mladi, snažni ljudi koji pate od izmišljenih psihičkih obolenja, kojima je glavni razlog to što im je dodijao život. Tek pojavom osobe koja je stvarno bolesna vraća se u toj sredini istinsko značenje reči "život" i "smrt". Drugi primer te vrste je futuristička slika u *Besnilu*, grotesknoj komediji Pavla Jurka. U jednoj od sekvenci upoznajemo dva homoseksualca koji kreću u specijalnu prodavnicu kako bi kupili dete, pošto je legalizovana adopcija i za gejeve, a robu dostavljaju genetičari. U prodavnici trenutno nema dečaka, ali prodavačice prodaju jednog ispod tezge – skupa sa likvidacijom tradicionalnih vrednosti vratili su se neki od trgovačkih običaja iz vremena komunizma.

Dramaturzi u obličja ekspanzije nihilizma stavljaju možda i najvažnije danas pitanje u Poljskoj, o mestu vere u ljudskom životu. Kakav je udeo crkvenih službi i obaveznih lekcija iz religije u kršenju prava, istovremeno ljudskog, koliko i božanskog? Kako je to moguće, da se društvo, koje je za najveći autoritet smatralo Svetog Oca Jovana Pavla II, istovremeno oglašavalo o njegove besede, posebno o toleranciji i preovladavanju duhovnih vrednosti nad materijalnim? Zašto Poljaci više vole da imaju, nego da bivaju?

Do najsurovije konfrontacije između nihilizma i hrišćanske etike dolazi u drami Pavla Sale, *Od danas ćemo biti dobri*, u kojoj se radnja odvija u popravnom zavodu, koji vode sveštenici. Sukobljavaju se tu dva sistema vrednosti: Dekalog i lopovski kodeks, koji prihvataju mladi prestupnici. Prvi zabranjuje krađu, u drugom krađa sto zlota nije greh, jer je pokradeni "mogao da dobije po njušci". Prvi govori: ne ubij, drugi – možeš da ubiješ, ako neko udari tvoju devojku. Devojka se ne bije.

Tu pojavu kompletnog brkanja vrednosti Sala je pokazao ponovo u drugom komadu, naslovljenom *Gang Bang*, koje se odvija među pripadnicima poljskog porno-biznisa. Junakinje su devojke koje učestvuju u pobijanju rekorda u vođenju ljubavi – najbolja mora da primi sedamdesetak seksualnih partnera. U kopuliranju sa gomilom nepoznatih muškaraca ne vide ništa loše, naprotiv, predstavljaju to kao podvig u kategoriji sportskih rekorda.

Crkva, koja je odnela pobjedu nad komunizmom, u najnovijim poljskim dramama predstavljena je kao institucija koja je sve više obuzeta sobom, pa ne hvata korak sa stvarnošću. U komadu Marka Pruhnjevskog, *Lucija i njena deca*, paroh seoske parafije je preuzet remonom svoje svetinje, da bi primetio tragediju devojke, koju su okolnosti i okolina naturalno da pobije svoju decu. Iz drama Sale, Jurka i Pruhnjevskog isijava velika potreba za moralnim autoritetima, na koje Crkva nije u stanju da odgovori. Simbolična slika slabosti te institucije jeste lik starog Svetog Oca, na čiju smrt čeka televizijska ekipa u *Grejputovom osmehu*. U finalnoj sceni, kada Papa umire, zvone sva zvona u Rimu. "Zvone na uzbunu" – dodaje u didaskalijama autor i u toj napomeni nema ni mrve preterivanja.

Uništenje porodičnog gnezda

Ako Crkva nije u stanju da preuzme na sebe odgovornost za moralno stanje društva, možda je u tome može odmeniti porodica? Budući politički programi, koji su budu zalagali za porodicu, moraće da je pripreme za nove zadatke. Nažalost, čak ni ovde drama ne ostavlja iluzije – poljska porodica prestala je da bude azil, postala je pakao, u kom se legu odvratna zlodela.

Takvu patološku porodicu predstavlja Sala u komadu *Od danas ćemo biti dobri*. Jedan od junaka – Kablíč, svoj nadimak poneo je zbog metode kojom ga je vaspitavao otac udarajući ga kablom po glavi. Kada roditelji pokušavaju silom da ga vrata iz popravnog doma, radije izvršava samoubistvo. U tom kontekstu, dodatak ironiji je činjenica da vaspitanicima popravnog doma majku zamenjuje nekakva Čícolina, lokalna kurva, koja ima više sluha za nepravde koje su im nanete, od njihovih bioloških majki.

O porodičnoj patologiji govore takođe i *Toksini* Kšištofa Bizje. Od pet dijaloga između starijeg i mlađeg muškarca, koji se naizmenično smenjuju u različitim društvenim ulogama, dve epizode predstavljaju upravo razgovor oca sa sinom. U prvoj, diler droge doznanje od jednog svojeg stalnog klijenta da je on njegov otac. To neočekivano priznanje, umesto ljubavi, izaziva kod njega duboku mržnju:

MM: Znaš li koliko sam se puta u detinjstvu molio da se pojaviš, kako bih mogao da te vidim? Mama je bacila sve tvoje fotografije, a one na kojima ste bili zajedno poderala na pola. Ali ja nisam verovao, nisam verovao. Mislio sam da mora postojati nešto, nešto mora da bude. Maštao sam o tome, da ćeš se jednom pojaviti i sve mi objasniti. čekao sam, čekao, ali ti se nisi pojavljivao. A šta si ti radio? Kupovao si moju travu i odjednom si odlučio da mi se obratiš? Stidi se sebe i svog očinstva, stidi se sebe, stidi. Ja nemam oca, razumeš li, ja nemam oca.

Najstrašniji prizor porodičnog pakla donosi komad *Lucija i njena deca* Mareka Pruhnjevskog, jedna od najvažnijih drama na početku novog veka. Autor je zasnovao prema autentičnom događaju majke koja je ubila svoju novorođenčad. Pruhnjevski ocrta mračan svet, u kojem je došlo do tog zlodela: despotična Stara, nezainteresovani Stari, muž koji nestaje na celu nedelju u gradu tražeći posao i vraća se nedeljom pijan, kako bi izvršio svoja bračna prava. Lucija, koja je došla iz sirotišta, nema ni u kome podršku i podleže pod pritiscima Stare, koja iskreno ne podnosi ni nju ni njenu decu.

Lucijina tragedija odvija se pri potpunoj nezainteresovanosti njenih ukućana i celog sela, zavera ćutanja širi se ovde čak i na lokalno stanovništvo. Domišljaju se ponečeg lo-

kalne žene, koje neguju figuru Bogorodice kraj puta, ali i one više vole da drže jezik za zubima:

ŽENA II: Pa, ipak... Ne može tako.

Treba nekome reći, nešto uraditi...

ŽENA II: Lako je reći... Reći... Šta i kome?

Da li si nešto videla?

Policija, sud... Dragi, Bože.

KOVALSKA: Treba imati dokaze, ali sam svedočiti.

Niko ništa nije video, niti čuo.

ŽENA I: Svako ima svoj život. Nikog ne branim.

Drama Pruhnjevskog pokazuje svet u kome porodica, predodređena da daje život, funkcioniše kao minijaturni Osvjenčim. Gori od ravnodušnosti je jezik, u kom je zločin počinjen pre nego li u stvarnosti. Jezik ovde odslikava bolesno prisustvo junaka, koji čoveka tretiraju u ravni sa životinjama, čak i gore: na kraju životinje u njihovom domaćinstvu imaju kratkotrajno pravo na život, a čovek – ne.

Izuzetnu poziciju zauzima na ovom tlu Vilkvistova jednočinka *Bez naslova*. To je priča o dečaku bolesnom od SIDE, koji pred smrt poziva roditelje, kako bi umro na njihovim rukama. Bol umiranja pretapa se u jedno sa materinskom ljubavlju: bolesni, umirući muškarac povlači se u stanje novorođenčeta, koje traži majčinu toplinu, a otac postaje Gospod Bog koji dolazi svom sinu Jergu kao Poslednji sud.

MAJKA: Jerg? Jerg? Znaš li ko je do nas doputovao? Iz daleka doputovao? Ko je tu? Pa, ko? (tepa mu, grli ga)

JERG (tihu): Gospod Bog?

MAJKA (tepa mu, grli ga): Samo je danas sa nama... Samo sa nama i ni sa kim drugim... Rekao je da jako dobro zna da ti nikad nisi radio ništa loše...

Taj heroizam bliskih osoba, koji do poslednjeg časa ostaju uz umirućeg sina, ne može da odloži surovu istinu: Jergova porodica spaja se tek pred obličjem smrti, njegov život je pre toga bio samo jedno veliko bekstvo iz porodičnog гнезда.

U potrazi za pokidanim vezama

A kako izgleda, u prethodnom smislu, emocionalna veza bliskih osoba? Ovde takođe dramaturzi ne daju pozitivne odgovore. Osećajne relacije u njihovim dramama su neprestano grozničave i narušene, pa većina junaka pati od hronične usamljenosti. Ljubav poprima formu površnih seksualnih kontakata, u kakve ulazi junak *Krunisanja*, Maček. Autor ne menja čak ni scenografiju, ljubavnice i prostitutke posećuju junaka u istom krevetu, u kom spava sa ženom.

U *Porno pokolenju* svi vode ljubav sa svakim, oni kojima nisu dovoljne heteroseksualne veze upuštaju se u relacije homoseksualne i biseksualne. Junaci imaju fantazije u kojima upražnjavaju seks na porno zabavi, a najviše uspeha u tom ima obična devojka iz supermarketa, koja još nije do kraja izveštačena. Ali čak ni najdomišljatiji sporazumi nisu više u stanju da zadovolje potrebu za ljubavlju.

Stalne veze ne zadržavaju se dugo. U *Putovanju u unutrašnjost sobe* Elka vara Kožu sa njegovim najbližim prijateljom. Umetnik AND iz *Grejputovog osmeha*, odbacuje ženu,

što je nalik na kreiranje sopstvenog pogleda. Jedina stalna veza postoji između Lucije i Jaceka u drami Pруhnjevskog, ali je zasnovana na nasilju: muž posle pijanke redovno tuče ženu. Prava ljubav ostaje samo u uspomenama, tako daleka da se čini nerealnom:

LUCIJA: Tvoji dlanovi su bili nežni i topli.

Tvoj dah nije smrdeo na alkohol i bol.

Sećam se kad si me zagrlio... prvi put.

Drhtavam rukama...

Kao da nisi znao šta da učiniš...

Izuzetak predstavlja Saramonovičev *Testosteron*, komedija o muškoj žudnji za stalnom vezom. Šest muškaraca, nalaze se u kafani, da bi proslavili momačko veče jednog od njih, koji se sprema za brak. Njihova rasprava vodi se o ženskoj prevrtljivosti, ali se ispostavlja u jednom trenutku da svaki od diskutanata ima i drugo lice: čak i najtvrdi "mačo" raznežuje se nad fotografijama dece i daje iskustvene napomene na temu dojenja, a kelner, zakleti neženja i scolomac, na kraju transformiše se u muža monogamistu.

Egzistencijalnu situaciju savremenih autora sjajno je pojmió Kristijan Lupa u jednom intervjuu, 2002. godine: "Svet je prestao da bude gnezdo za privijanje. Mladi ljudi postavljaju se spram stvarnosti, koja ih preražava, postaje nakazna, tuđa, a takva su iskustva mladih stvaralaca, koji traže novi izraz". Lupa je govorio o Sari Kejn i brutalnom teatru, ali ta situacija bliska je i novoj generaciji poljskih dramskih pisaca. Najbolje se to vidi u dramama. Junaci poljskih drama su usamljenici, u svojoj borbi sa svetom nemaju podršku ni u porodici, ni u ljubavi, ni u religiji. Prema državi se odnose sa nepoverenjem, medija tretiraju kao rasadnike zla i nasilja. Začuđujuće lako podležu lošem, nezavisno od toga da li su siromašni ili bogati. U svetu, u kojem žive, nisu samo zaboravljene moralne norme, nego i sve ljudske.

Većina drama ima tragičan završetak, smrt ili poraz junaka. AND svojom lažiranom smrću dovodi do očeve smrti. Lucija se ubija. Samoubistvo bira takođe i Kablič iz komada *Od danas ćemo biti dobri*. Slučajno gine junakinja komada *Pobij sve*. Koža iz *Putovanja u unutrašnjost sobe* ubija svog prijatelja i bivšu devojkicu, zatvara se u kuću, koju okružuje policija. Najverovatnije će i sam poginuti. Pokoljem se završava takođe *Porno pokolenje*, u kom Džoni ubija ostale junake, u želji da napravi karijeru kao ubica, kad već ne može da bude umetnik.

Neko može pomisliti da je crna slika stvarnosti malo preterana, da u stvarnosti većina Poljaka spokojno gradi svoju sreću, rađa i odgaja decu, radi i odmara se, a država beleži povećanje svojih prihoda i postiže uspehe na međunarodnoj areni. Ali negativne pojave, koje iza fasada otkrivaju dramaturzi, zaista su važne, da bi se prećutale.

Drama u svakoj kulturi živi od konflikata i protivrečnosti, najbolje hranilište za nju je zlo, što je besmislenije i surovije, tim je, za teatar, primerenije. U najnovijim poljskim dramama mogu se pronaći ne samo tragovi svakodnevnog, poljskog zla, nego i predosećaji neke globalne društvene katastrofe, koju ništa nije u stanju da spreči. Voleo bih da se autori varaju, voleo bih da su te slike sveta koji tone u kaljuge nasilja i nihilizma bez osnova. Ali, dok ustajem rano i otvaram novine, moje nade se sve više rasplinjavaju. Zato je važno da se pročitaju pažljivo ovih deset opisa male Apokalipse. Možda se ipak može nekako izbeći.